

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ^[1]

Пост. ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону» // ВВСУ. — 2002. — № 3. — Вкладка. — С. 2—16

Вирішуючи питання про наявність ознак перевищення меж необхідної оборони, суд повинен врахувати не лише відповідність чи невідповідність зброї захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрозувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: раптовість нападу і неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вирокі слід зазначити, в чому саме воно полягає

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 червня 2004 року // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. — К., 2006. — С. 15—18

(витяг)

Апеляційний суд Одеської області вироком від 1 березня 2004 р. засудив П. за ст. 124 КК на 6 місяців арешту, а на підставі п. «і» ст. 1 Закону України «Про амністію» від 11 липня 2003 р. звільнив від покарання, за обвинуваченням у частині замаху на умисне вбивство

З. виправдав у зв'язку з відсутністю в його діях складу злочину. Судом також постановлено стягнути на користь потерпілого С. 3000 грн на відшкодування моральної шкоди.

За вироком суду П. 29 квітня 2003 р. близько 12 год. біля будинку № 11 на вул. Комарова в м. Одесі у відповідь на завдані йому удари В. та З., перевищуючи межі необхідної оборони, відмахуючись від останнього ножем, завдав йому удару в ділянку шиї праворуч, спричинивши легкі тілесні ушкодження з тимчасовим розладом здоров'я.

На крик В. із будинку вискочив її неповнолітній син С., 1985 р. народження, і кинувся на П., який, перевищуючи межі необхідної оборони, завдав С. удару ножем у живіт, спричинивши йому тяжке тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння.

У касаційній скарзі потерпілий і представник неповнолітнього потерпілого просять вирок щодо П. скасувати в повному обсязі, а справу направити на новий судовий розгляд, посилаючись на помилкове встановлення фактичних обставин справи і неправильну кваліфікацію дій засудженого.

Адвокат засудженого просить вирок скасувати, а справу закрити у зв'язку з відсутністю в його діях складу злочину, посилаючись на те, що в судово-му засіданні не доведено перевищення меж необхідної оборони засудженим, оскільки потерпілий С. при нападі на П. сам наткнувся на ніж, який був у руці засудженого.

Заслухавши доповідача, потерпілого, адвоката, які підтримали касаційні скарги потерпілих, захисника засудженого, міркування прокурора про залишення вироку без зміни, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційних скарг, колегія суддів вважає, що скарги підлягають частковому задоволенню з таких підстав.

Суд правильно встановив фактичні обставини справи щодо спричинення потерпілому З. легкого тілесного ушкодження й обґрунтовано дійшов висновку, що ці дії не є злочинними, оскільки вчинені при перевищенні меж необхідної оборони.

Ретельно перевіrivши усі докази у справі, суд дав їм належну оцінку і дійшов правильного висновку про відсутність у засудженого умислу і мотиву на вбивство. При цьому суд врахував, що засуджений, перебуваючи на робочому місці, під час конфлікту завдав потерпілому удару ножем після того, як останній ударив його в обличчя.

Доводи З. і його захисника про те, що суд неправильно зробив висновок про неправомірність дій потерпілого щодо П., не ґрунтуються

на матеріалах справи.

Так, свідок М. підтвердив, що при доставці П. у РВВС на його обличчі були садна та крововилив.

Свідок Т., який був на місці події, також підтвердив, що бачив під лівим оком П. червону пляму.

З огляду на довідку лікаря клінічної лікарні №1, 1 травня 2003 р. у П. виявлено крововилив у ділянці лівого ока.

Сам засуджений стверджує, що вдарив потерпілого після того, як останній ударив його і разом з дружиною намагався побити.

Вказаним доказам у їх сукупності з іншими доказами у справі суд дав належну оцінку й обґрунтовано дійшов висновку, що потерпілий першим завдав удару засудженому.

Колегія суддів вважає передчасним висновок суду про те, що засуджений завдав удару ножом потерпілому С. при перевищенні меж необхідної оборони.

Суд допустився суперечностей у висновках щодо обставин спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень. В одному випадку суд зазначив, що П. завдав потерпілому С. удару ножом, а в іншому — погодився з показаннями засудженого про те, що потерпілий стрибнув на нього і наткнувся на ніж.

Проте суд не вказав, у зв'язку з чим засуджений завдав удару неповнолітньому С., які дії потерпілого свідчили про напад та в чому виявилось його посягання на засудженого.

Посилання суду на припущення П., що неповнолітній вибіг не з добрими намірами, та посилання на зріст потерпілого (1 м 90 см) як підставу виникнення реальної небезпеки для здоров'я засудженого є непереконливими.

Суд не дав оцінки тому факту, що подія відбувалася вдень, у присутності декількох працівників ремонтної бригади, за відсутності у неповнолітнього будь-яких предметів для нанесення ударів. Сам потерпілий С. напад на П. заперечує, що і підтвердили допитані свідки.

Враховавши зріст потерпілого, суд не навів даних про його фізичний стан та не врахував фізичні дані засудженого, що має значення при оцінці реальності небезпеки.

Крім того, суд без достатніх підстав відкинув висновок експерта і роз'яснення відповідно до нього в судовому засіданні щодо механізму спричинення С. тілесних ушкоджень, не навівши мотиви неприйняття даних, зазначених у висновку.

З огляду на те, що висновки суду, які викладені у вироку, не відповідають фактичним обставинам, та у зв'язку з однобічністю судового слідства колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційні скарги задовольнила частково: вирок у частині засудження П. за ст. 124 КК України скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд до того ж самого суду в іншому складі.

Судом касаційної інстанції визнано, що у матеріалах справи відсутні будь-які дані на підтвердження, що засуджений діяв у стані крайньої необхідності, тобто для відвернення небезпеки, що безпосередньо загрожувала йому, охоронюваним законом правам інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави.

Відповідно до роз'яснень, що містяться у п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 за окремими епізодами злочинної діяльності, які не мають самостійної кваліфікації, покарання не призначаються

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 квітня 2007р. — Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. — 2007. — Вип. 3(5). — С. 26—30

(витяг)

Вироком Чутівського районного суду Полтавської області від 27 червня 2006 р. засуджено М. раніше судимого: 16 лютого 2004 р. за ч. 2 ст. 364 КК України на 5 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями, строком на 1 рік зі звільненням на підставі ст. 75 КК України від відбування основного покарання з випробуванням та іспитовим строком 2 роки, за ч. 1 ст. 367 КК України (за епізодами № 1, 2 реалізація худоби 18 листопада 2003 р. і 26 січня 2004 р.) на 1 рік обмеження волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями, строком на 1 рік.

На підставі ч. 4 ст. 70, ст. 72 КК України до цього покарання частково приєднано невідбуте покарання за попереднім вироком від 16 лютого 2004 р. і визначено М. покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років 3 місяці з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями, строком на 1 рік.

За ч. 1 ст. 367 КК України (за епізодами № 3—8 реалізації худоби 25 лютого, 4, 27, 29 та 31 березня, 3 квітня 2004 р.) на 1 рік 6 місяців обмеження волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями, строком на 1 рік 6 місяців.

На підставі статей 71, 72 КК України до цього покарання частково приєднано невідбуте покарання за попереднім вироком від 16 лютого 2004 р. і визначено для відбуття остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років 6 місяців з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями, строком на 2 роки.

М. визнано винуватим у службовій недбалості, яка полягала в такому.

М., працюючи директором військового племінного заводу (далі — ВПЗ) «Чутове», будучи службовою особою, 12 лютого 2003 р. звернувся до Міністерства аграрної політики України з проханням включити ВПЗ «Чутове» у виконання Державної програми селекції у тваринництві та птахівництві, що фінансується з Державного бюджету України. Це прохання було задоволене, і заводу в період з 3

березня по 25 грудня 2003 р. поетапно виділено з Державного бюджету 100 000 грн на здешевлення вартості придбання племінних (генетичних) ресурсів з метою розвитку племінної бази провідних порід тварин, від освоєння яких державою передбачалося отримати перші результати в 2004—2005 рр. На виділені кошти ВПЗ «Чутове» придбало 31 племінну свиню та 72 племінні телиці.

Однак М., діючи на порушення вимог статуту заводу і законодавства України, яке забороняло перепродаж племінного поголів'я тварин, придбаного за кошти, виділені з Державного бюджету, неналежно виконуючи свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, не виконавши програму селекції у тваринництві, здійснив реалізацію племінної худоби: 18 липня 2003 р. — 4 свиней на суму 2400 грн, 26 січня 2004 р. — 1 свині на суму 750 грн, 25 лютого 2004 р. — 2 свиней на суму 1500 грн, 4 березня 2004 р. — 1 свині на суму 1015 грн 50 коп., 27 березня 2004 р. — 1 телиці на суму 940 грн 80 коп., 29 березня 2004 р. — 6 свиней на суму 5551 грн 40 коп., 31 березня 2004 р. — 1 телиці на суму 1365 грн та 1 свині на суму 780 грн, 3 квітня 2003 р. — 1 телиці на суму 896 грн. Загалом було реалізовано племінної худоби на 15 198 грн 70 коп. Внаслідок цього заподіяно істотну шкоду державним інтересам.

Ухвалою апеляційного суду Полтавської області від 18 серпня 2006 р. вирок Чутівського районного суду Полтавської області від 27 червня 2006 р. щодо М. залишено без зміни.

У касаційній скарзі та доповненнях до неї захисник засудженого — адвокат Ф. — звертав увагу на неправильність кваліфікації дій М. і безпідставність його засудження. Послався на те, що при реалізації худоби М. діяв не з необережності, а умисно з метою забезпечення позитивної господарської діяльності свого підприємства і уникнення його банкрутства, тобто у стані крайньої необхідності. Тому вважає, що в діях М. немає складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України. Просив судові рішення щодо М. скасувати, а справу закрити.

У касаційному поданні заступник військового прокурора Центрально-го регіону України, який діє на правах заступника прокурора області, просив судові рішення щодо М. скасувати, а справу передати на новий судовий розгляд, мотивуючи тим, що, призначаючи засудженому покарання, суд неправильно застосував кримінальний закон, а саме: призначив покарання за окремими епізодами злочинної діяльності, а не за один продовжуваний злочин, а також безпідставно застосував до М. вимоги ч. 4 ст. 70 КК України.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, пояснення прокурора на підтримання касаційного подання, пояснення захисників Ф. і Б., які підтримали касаційну скаргу адвоката Ф. та просили скасувати судові рішення щодо М. із закриттям провадження у справі за відсутністю в його діях складу злочину, з посиланням на те, що М. діяв у стані крайньої необхідності та в його діях немає ознаки істотної шкоди державним інтересам, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги і касаційного подання, колегія суддів вважає, що касаційна скарга і касаційне подання підлягають задоволенню частково.

Винуватість М. у вчиненні злочину є доведеною.

Як убачається з матеріалів справи, М. не заперечував, що протягом лис-топада 2003 р. — квітня 2004 р. за його вказівками у ВПЗ «Чутове» здійсню-валась реалізація племінної худоби, придбаної на державні кошти для вико-нання Державної програми селекції у тваринництві.

Ці самі обставини підтверджені показаннями свідків Т., С. М., К. Т., Л. В., Л. Т., З. І., В., Ч., К. Л. та іншими доказами, які досліджені в судовому засі-данні, належно оцінені та наведені у вирокі суду.

Згідно із зазначеними доказами, органами досудового слідства і судом правильно встановлено, що невиконанням програми селекції і продажем пле-мінної худоби, що завдало державі збитків на суму 15 198 грн 70 коп., було заподіяно істотну шкоду державним інтересам.

Та обставина, що виручені від продажу кошти спрямовувались на госпо-дарські потреби самостійного господарюючого суб'єкта—підприємства, яким керував М., не свідчить про відсутність у діях останнього ознаки заподіяння істотної шкоди державним інтересам.

Також у матеріалах справи відсутні будь-які дані на підтвердження, що М. діяв у стані крайньої необхідності, тобто для відвернення небезпеки, що безпосередньо загрожувала йому, охоронюваним законом правам інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави (ст. 39 КК України). Та-ких даних не наведено і в касаційних скаргах.

Зміна в 2005 році законодавства щодо використання коштів Державно-го бюджету України на фінансування державної програми селекції у тварин-ництві на підприємствах агропромислового комплексу і в науково-дослідних господарствах, на що посилаються захисники в засіданні суду касаційної ін-станції, не впливає на доведеність винуватості М. у вчиненні злочину в 2003—2004 рр., оскільки він повинен був дотримуватись законодавства, яке діяло на той час.

Доводи, висунуті М. та його захисником на підтвердження невинуватості М. у неналежному виконанні службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду державним інтересам, були предметом перевірки суду першої та апеляцій-ної інстанцій та обґрунтовано визнані ними безпідставними. З висновками цих судів щодо доведеності винуватості засудженого погоджується і коле-гія суддів.

Разом з тим, суд першої інстанції, діючи відповідно до вимог ст. 275 КПК України, тобто розглядаючи справу в межах пред'явленого

М. обвинувачення за ч. 1 ст. 367 КК України, у мотивувальній частині вироку правильно зазначив про кваліфікацію дій засудженого за ч. 1 ст. 367 КК України, оскільки визнав, що М. вчинено єдиний злочин, внаслідок якого заподіяна істотна шкода державним інтересам. Однак у резолютивній частині вироку суд припустився помилки, давши окрему кваліфікацію діям М. за ч. 1 ст. 367 КК України за епізодами продажу худоби № 1—2 і за ч. 1 ст. 367 КК України — за епізодами продажу худоби № 3—8.

Також суд, кваліфікувавши у мотивувальній частині вироку дії М. як вчинення одного злочину, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України, при призначенні покарання порушив вимоги ст. 70 КК України, застосування якої допускається при вчиненні окремих злочинів, і не врахував роз'яснення, що міститься у п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», згідно з яким за окремими епізодами злочинної діяльності, які не мають самостійної кваліфікації, покарання не призначаються, та у резолютивній частині вироку призначив покарання М. окремо за епізодами злочинної діяльності та за сукупністю злочинів, що є неправильним.

Апеляційною інстанцією зазначені помилки суду першої інстанції виправлені не були, а тому судові рішення щодо М. у цій частині підлягають зміні з перекваліфікацією його дій на ч. 1 ст. 367 КК України, з визначенням покарання за цим злочином та за сукупністю вироків, оскільки цей злочин вчинено ним після засудження за вироком від 16 лютого 2004 р., яким його було звільнено від відбуття покарання з випробуванням з іспитовим строком.

При призначенні М. покарання за ч. 1 ст. 367 КК України колегія суддів урахує характер і ступінь тяжкості вчиненого злочину та дані про особу засудженого.

Ураховуючи, що становище М. не погіршується зміною касаційним судом вироку щодо нього, колегія суддів вважає, що немає підстав для скасування вироку за доводами касаційного подання.

Також не встановлено і підстав для скасування вироку щодо М. із закриттям справи, як про це просить захисник засудженого в касаційній скарзі.

Керуючись статтями 395, 396 КПК України, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила: касаційну скаргу захисника — адвоката Ф. — і касаційне подання заступника військового прокурора Центрального регіону України задовольнити частково.

Вирок Чутівського районного суду Полтавської області від 27 червня 2006 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Полтавської області від 18 серпня 2006 р. щодо М. змінити.

Перекваліфікувати дії М. з ч. 1 ст. 367 КК України (за епізодами №1,2 реалізації худоби 18 листопада 2003 р. і 26 січня 2004 р.) і ч. 1 ст. 367 КК України (за епізодами № 3—8 реалізації худоби 25 лютого, 4, 27, 29 та 31 березня, 3 квітня 2004 р.) на ч. 1 ст. 367 КК України і призначити йому за цим законом покарання у виді обмеження волі строком на 1 рік з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями, строком на 1 рік.

На підставі ст. 71 КК України до цього покарання частково приєднати невідбуте основне і додаткове покарання за попереднім вироком Чутівського районного суду Полтавської області від 16 лютого 2004 р. і за сукупністю ви-років М. визначити остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років 3 місяці з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями, строком на 1 рік 6 місяців.

Виключити із судових рішень застосування до М. ч. 4 ст. 70 КК України.

В іншій частині судові рішення залишити без зміни.

Органи досудового слідства, пред'явивши особі обвинувачення в умисному вбивстві потерпілого при перевищенні меж необхідної оборони, не вжили всіх передбачених законом заходів для повного, всебічного та об'єктивного розслідування справи

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 20 березня 2007 р. — Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. — 2007. — Вип. 3(5). — С. 59—61

(витяг)

Вироком Петровського районного суду м. Донецька від 20 червня 2006 р. засуджено М. за ст. 118 КК України на 2 роки виправних робіт з утриманням щомісячно в дохід держави 20% заробітку.

Постановлено стягнути з М. 25 000 грн на відшкодування моральної шкоди на користь потерпілої К. Л.

М. засуджено за те, що він 12 серпня 2005 р. близько 18 год. 30 хв. приїхав разом із Л., К. і С. до будинку по вул. Водолікувальній м. Донецька. Заїшовши у квартиру № 12 зазначеного будинку, він намагався з'ясувати у К. причини побиття тим Р. Однак К., будучи в стані алкогольного сп'яніння і тримаючи в руках металевий прут, почав висловлюватись нецензурною лайкою та замахнувся на М. прутом. Тоді М., перебуваючи в стані необхідної оборони, наніс К. два удари рукою по голові, від яких останній впав на підлогу та випустив з рук металевий прут. Після того М., перевищуючи межі необхідної оборони, наніс К. декілька ударів руками по голові, спричинивши закриту черепно-мозкову травму, що ускладнилася розвитком набряку головного мозку, в результаті чого К. помер на місці злочину.

Ухвалою апеляційного суду Донецької області від 22 серпня 2006 р. вирок Петровського районного суду м. Донецька від 20 червня 2006 р. щодо М. залишено без зміни.

У касаційному поданні заступник прокурора Донецької області стверджує про неправильне застосування кримінального закону та помилкову кваліфікацію дій М. за ст. 118 КК України як органами досудового слідства, так і судом. Доводить, що М. не перебував у стані необхідної оборони, тоді як К. в обстановці, що склалася, мав право захищати своє життя. Вважає, що в діях М. є склад більш тяжкого злочину. З урахуванням допущених у справі істотних порушень кримінально-процесуального закону, неправильного застосування кримінального закону, просить судові рішення щодо М. скасувати, а справу направити на нове розслідування.

У касаційній скарзі потерпіла К. Л. просить скасувати судові рішення щодо М. у зв'язку з неправильною кваліфікацією його дій і м'якістю покарання й направити справу на нове розслідування. Стверджує, що М. самоправно проник до житла потерпілого (її сина) та безпідставно умисно побив його, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження, від яких син помер. При цьому М. у стані необхідної оборони не перебував, її меж не перевищував, оскільки син на М. не нападав, металевий прут не мав. Вважає, що органи досудового слідства і суди неповно та вибірково дослідили докази у справі, безпідставно відмовили в задоволенні її клопотання про направлення справи на додаткове розслідування і неправильно кваліфікували дії М. за ст. 118 КК України.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, міркування прокурора на підтримання касаційного подання та касаційної

скарги потерпілої, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційного подання і касаційної скарги, колегія суддів вважає, що вони підлягають задоволенню на таких підставах.

Органи досудового слідства, пред'явивши обвинувачення М. в умисно-му вбивстві К. при перевищенні меж необхідної оборони, не вжили всіх передбачених законом заходів для повного, всебічного та об'єктивного розслідування справи, а суд, розглядаючи справу, належним чином не дослідив усієї сукупності доказів у справі, не дав їм належної оцінки, що вплинуло на правильність прийнятих у справі судових рішень як про відмову у клопотанні потерпілої про направлення справи на додаткове розслідування для перевірки наявності в діях М. складу більш тяжких злочинів, зокрема, передбачених ч. 2 ст. 121 і ч. 1 ст. 162 КК України, так і вироку про засудження М. заст. 118 КК України.

Так, на підтвердження винуватості М. у вчиненні умисного вбивства К. з перевищенням меж необхідної оборони органи досудового слідства і суд по-слалися на докази протиправної поведінки К. щодо Р., яка мала місце 12 серпня 2005 р. у денний час на ринку і в гаражі, однак при цьому не визначились, яке значення ця поведінка мала для подальших подій, що сталися через три-валій проміжок часу того самого дня за місцем проживання К., а також без урахування того, що, як визнав Р. у своїх показаннях, він не просив М. та інших втручатися у ситуацію та розбиратися із К.

Також органи досудового слідства і суд взяли до уваги показання М., свідків К. В., С, які були компаньйонами М., і свідка Л., який був напарником Р., про те, що під час з'ясування 12 серпня 2005 р. о 18 год. 30 хв. причин побиття Р. К. останній розмахував металевим прутом чи палицею.

Однак при цьому органи досудового слідства і суд не врахували інших доказів, які є у справі; не усунули суперечностей у показаннях зазначених свідків і не з'ясували причини зміни ними показань після очних ставок із М., який на початку досудового слідства подав явку з повинною і визнавав себе винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, а потім змінив свої показання.

Зокрема, без уваги суду залишилися первинні пояснення М., Л., К. В., С, з яких вбачається, що з метою розібратися з К. вони ввечері 12 серпня 2005 р. прибули до будинку, де проживав К., без дозволу зайшли до його квартири, де потерпілий, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, спав на ліжку. Потерпілого стягли на підлогу, М. бив його руками по голові, від чого К. став хрипіти. Припинивши свої дії, М. та інші приводили К. до свідомості, а потім поклали його на ліжку, і всі залишили квартиру. При цьому ніхто не зазначав про напад на них К. та наявність у останнього металевого прута чи палиці.

Судом також не враховано, що відповідно до протоколу огляду місця події, що проводився 13 серпня 2005 р. з 1 год. 15 хв. до 2 год., обстановка у квартирі порушеною не була, предмета, схожого на прут, при огляді не виявлено.

Допитані в суді свідки Н., К. В., потерпіла К. Л. стверджували, що пред-метів, схожих на прут, за місцем проживання К. ніколи не було, зокрема й відразу після того, як група чоловіків поїхала, а сусіди виявили К. побитим.

Відповідно до висновку додаткової судово-медичної експертизи, виявлені на трупі К. тілесні ушкодження, від яких настала його смерть, могли утвори-тися від не менш як п'ятикратної дії тупих предметів, але виключається мож-ливість їх отримання за обставин, зазначених М. у судовому засіданні.

Наведені дані в сукупності свідчать про те, що органи досудового слідства і суд, незважаючи на клопотання потерпілої про необхідність додаткової пе-ревірки обставин події злочину і кваліфікації дій М., без наведення достатніх мотивів визнали, що М. при заподіянні К. тілесних ушкоджень, які спричи-нили його смерть, діяв у стані необхідної оборони з перевищенням її меж.

Оскільки ні досудовим слідством, ні судами першої та апеляційної ін-станцій не було надано належної оцінки зібраним доказам та не проведено належної перевірки обставин, за яких було вчинено проникнення до кварти-ри К. і побиття останнього, й ці недоліки досудового слідства не можуть бути усунуті в судовому засіданні, судові рішення у справі про засудження М. за вчинення злочину, передбаченого ст. 118 КК України, підлягають скасуван-ню, а справа — направленню на нове розслідування.

Під час нового розслідування справи необхідно усунути зазначені недо-ліки, перевірити інші доводи, викладені у касаційному поданні і касаційній скарзі потерпілої, та з урахуванням зібраних доказів прийняти законне й об-ґрунтоване рішення.

Якщо при проведенні нового розслідування буде встановлено, що М. вин-ний у більш тяжкому злочині, ніж той, за який його було засуджено, то при-значене йому покарання слід вважати м'яким.

Керуючись статтями 394, 396 КПК України, колегія суддів Судової па-лати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила касаційне подання заступника прокурора Донецької області та касаційну скаргу потер-пілої К. Л. задовольнити. Вирок Петровського районного суду м. Донецька від 20 червня 2006 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Донецької області від 22 серпня 2006 р. щодо М. скасувати, а справу направити на нове розслідування.

Оскільки судове слідство у справі проведено однобічно і неповно, висновок суду щодо правової оцінки вчиненого з

перекваліфікацією дій особи з ч. 1 ст. 115 на ст. 118 КК України (вбивство при перевищенні меж необхідної оборони) визнано передчасним

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 грудня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид./Верх. Суд України. — К.: Вид. Дім «^ Юре», 2007. — С. 156—159

(витяг)

Вироком Феодосійського міського суду АР Крим від 19 жовтня 2004 р. Д. засуджено за ст. 118 КК України на 2 роки позбавлення волі.

Ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах апеляційного суду АР Крим від 27 січня 2005 р. вирок щодо Д. залишено без зміни.

За вироком суду Д. визнано винним у вчиненні умисного вбивства С. при перевищенні меж необхідної оборони за таких обставин.

28 серпня 2003 р., близько 00 год. 28 хв., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, Д. проходив зі своєю співмешканкою Б., яку він ніс на плечах, повз групу підлітків біля магазину «Олена» на вул. Набережній у с. Бе-регове м. Феодосії. Б. загубила туфлю, яку один із підлітків (М.) підібрав і заховав. Д. підійшов до М. і став вимагати повернути туфлю. М. відмовив йому, у зв'язку із чим Д. кілька разів ударив М., після чого група підлітків накинулася на Д. Один з підлітків (С.) схопив Д. за шию, а А. заломив ліву руку Д. за спину. Д. почав відмахуватись ножом і наніс удар С. у в серце, спричинивши тілесні ушкодження, від яких настала смерть потерпілого.

У касаційній скарзі представник потерпілого адвокат Г. просить скасувати судові рішення щодо Д., справу направити на новий

судовий розгляд, посилаючись при цьому на односторонність та неповноту судового слідства, вказує на невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, у зв'язку з чим суд неправильно кваліфікував дії Д. за ст. 118 КК України, вважає, що органи досудового слідства правильно кваліфікували дії Д. за ч. 1 ст. 115 КК України.

Заслухавши доповідача, пояснення адвоката Г., потерпілого С. О., які підтримали скаргу, міркування прокурора, перевіrivши матеріали справи та доводи, наведені у скарзі, колегія суддів вважає, що вони підлягають задоволенню на таких підставах.

Органами досудового слідства дії Д. щодо С. були кваліфіковані за ч. 1 ст. 115 КК України.

Суд дійшов висновку, що Д. учинив умисне вбивство С. при перевищенні меж необхідної оборони. При цьому як на докази на підтвердження кваліфікації дій Д. за ст. 118 КК України послався на показання Д. у судовому засіданні про те, що удар ножом С. він умисно не наносив, а міг спричинити йому поранення тоді, коли розмахував ножом, обороняючись від нападу друзів С. Цей ніж він держав у лівій руці.

Мотивуючи свій висновок про наявність необхідної оборони з боку Д., суд послався на наявність суспільно небезпечного посягання на Д. з боку С. і його друзів, однак належних доказів на підтвердження такого висновку не навів.

Крім того, показання свідків, що викладені у вирокі, не відповідають їх змісту у протоколі судового засідання.

Так, свідок М. у судовому засіданні показав, що Б. кинула в їх напрямку туплю, яку він підібрав. Д. підійшов до нього й ударив, від чого він впав і знепритомнів. Зі змісту його показань не видно, що він не віддавав Д. туплю на його вимогу.

Згідно зі змістом показань свідка В., викладених у протоколі судового засідання, він не давав показань про те, що А. закручував руку Д. А показань свідка Р. про те, що А. утримував Д. і намагався схопити його руки після того, як той першим ударив М., у вирокі взагалі не приведено і не проаналізовано.

Про те, що на Д. не нападали, а лише утримували його, показав у судовому засіданні і свідок К.

Згідно з ч. 2 ст. 323 КПК України суд обґрунтовує вирок лише тими доказами, які були розглянуті в судовому засіданні. Всупереч вказаним вимогам закону суд у вирокі посилається на показання свідків К., М. і Л. на досудовому слідстві, які у судовому засіданні не досліджувалися.

Що стосується показань свідка А. на досудовому слідстві, які суд досліджував у порядку, передбаченому ст. 306 КПК України, то у справі відсутні відомості про причини, з яких була неможлива його явка у судові засідання. Його показання, наведені у вирокі, також не відповідають змісту його показань на стадії досудового слідства.

Судом не дана оцінка суперечностям у показаннях Д. та свідка А. про те, в якій руці Д. був ніж — лівій чи правій. Не дана оцінка і показанням А. про те, що ножем Д. став розмахувати після того, як ударив ним С., і той разом з А. від нього відскочили.

Дійшовши висновку про наявність неправомірних дій М., суд не дав оцінки показанням свідка П. про те, що Б. висловились нецензурно, у зв'язку з чим підлітки, які знаходилися на майданчику біля магазину, засміялися, у відповідь на що Б. кинула в їх напрямку туфлю. Подальших подій вона не бачила, але через незначний проміжок часу у магазин забігли двоє хлопців, закрили за собою двері магазину на замок, повідомивши, що Д. погрожує їм ножем.

У стадії досудового слідства було проведено відтворення обстановки й обставин події за участю Д. і свідка В.

Д. при цьому показав, що його почали бити, він опинився на колінах, лише після цього дістав ніж і, тримаючи його лівою рукою, викинув руку з ножем.

Свідок В. під час відтворення обстановки й обставин події показав, що А. утримував Д. за ліву руку, відтягував його від лежачого на землі М., а С. тримав Д. за шию. У цей момент А. закричав про ніж, який був у правій руці Д., після чого А. і С. відскочили від Д.

Присутній при відтворенні судово-медичний експерт Л. показав, що спричинення С. ножового поранення за обставин, викладених В., не виключається.

З огляду на протокол судового засідання суд належним чином не досліджував ці докази. Під час допиту експерта Л. ці обставини також не з'ясувалися.

Таким чином, колегія суддів вважає, що судове слідство у справі проведено однобічно, неповно, а тому висновок суду щодо правової оцінки дій Д. за ст. 118 КК України є передчасним.

На порушення кримінально-процесуального закону судом першої інстанції не звернув увагу апеляційний суд під час розгляду апеляцій прокурора, потерпілої.

Враховуючи наведене, колегія суддів вважає, що вирок та ухвала апеляційного суду підлягають скасуванню, справа — направленню на новий судовий розгляд, який належить провести з дотриманням вимог кримінально-процесуального закону.

Керуючись статтями 395, 396 КПК України, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу представника потерпілого — адвоката Г. задовольнила. Вирок Феодосійського міського суду АР Крим від 19 жовтня 2004 р. та ухвалу апеляційного суду АР Крим від 27 січня 2005 р. щодо Д. скасувала, справу направила на новий судовий розгляд.

Дії засудженого, який був у стані необхідної оборони та перевищення її межі, безпідставно кваліфіковані за ч. 1 ст. 121 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 травня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. /Верх. Суд України. — К.: Вид. Дім «h Юре», 2007. — С. 250—253

(витяг)

Вироком апеляційного суду Рівненської області від 15 лютого 2005 р. С. засуджено за ч. 1 ст. 121 КК України на 2 роки позбавлення волі із застосуванням ст. 69 КК України.

Вироком Березнівського районного суду Рівненської області від 18 жовтня 2004 р. С. було засуджено за те, що він 28 травня 2004 р., близько 21 год., у стані алкогольного сп'яніння на ґрунті раптово виниклих особистих неприязних стосунків на подвір'ї свого будинку в с. Бронне Березнівського району Рівненської області завдав 2 удари гідравлічним шлангом потерпілому К. по спині і голові, чим спричинив йому тяжкі тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, перелому кісток черепа, післятравматичної вегето-судинної дистонії.

Ці його дії суд кваліфікував за ч. 1 ст. 121 КК України і за цим законом визначив йому 5 років позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК України суд звільнив С. від відбування покарання з випробуванням із іспитовим строком на 3 роки.

Постановлено стягнути з С. на користь потерпілого К. 90 грн на відшкодування матеріальної та 1000 грн — моральної шкоди.

Розглянувши зазначену справу за апеляцією прокурора, апеляційний суд Рівненської області скасував вирок Березнівського районного суду Рівненської області від 18 жовтня 2004 р. щодо С. за м'якістю призначеного покарання і 15 лютого 2005 р. постановив свій вирок, яким визнав С. винним у вчиненні того самого злочину за обставин, встановлених судом першої інстанції. Дії С. кваліфікував за ч. 1 ст. 121 КК України і за цим законом визначив йому покарання у вигляді 2 років позбавлення волі із застосуванням ст. 69 КК України. В решті вирок залишив без зміни.

У касаційній скарзі захисник К. просить скасувати вирок апеляційного суду щодо С., а справу направити на новий судовий розгляд. Це він мотивує тим, що суд неправильно кваліфікував дії С., вважає, що останній заподіяв К. тяжке тілесне ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони, тому його дії необхідно було кваліфікувати за ст. 124 КК України.

Заслухавши доповідача, пояснення захисника К., який підтримав касаційну скаргу, міркування прокурора, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що вона підлягає частковому задоволенню.

З огляду на матеріали справи 28 травня 2004 р., перебуваючи у нетверезому стані, К. прийшов на подвір'я будинку С. у с. Бронне Березнівського району Рівненської області, а потім зайшов у будинок. Коли близько 21 год. повернулася додому дружина С., вона стала вимагати, щоб К. вийшов з будинку. Він спочатку не хотів, а потім вийшов на подвір'я. Там С. запропонував К. йти додому. Той у відповідь ударив С.

Між ними виникла сварка, в яку втрутився сусід Г., але К. і його вдарив рукою. Вони вимушені були сховатися в будинку. К. почав виривати двері. Тоді С. взяв гідравлічний шланг, відчинив двері і вдарив двічі шлангом К., який у цей час до С. стояв спиною.

У результаті цього С. наніс К. умисне тяжке тілесне ушкодження.

Вказані обставини підтверджуються показаннями засудженого С., свідка Г., свідка С. О.

Потерпілий К. практично підтвердив показання засудженого С. та свідків Г. і С. О., але вказав, що Г. не бив, а тільки штовхнув, і що двері в будинок не ламав, а тільки дійшов до дверей і повернувся, щоб йти додому. В цей час його по спині і по голові вдарив шлангом С., заподіявши тяжкі тілесні ушкодження.

Такі самі показання дали свідки П. В. і П. М. — дружина і син К.

Згідно з висновком судово-медичної експертизи у К. були виявлені: закрита черепно-мозкова травма з переломом кісток черепа і післятравматична вегетосудинна дистонія, які віднесено до тяжких тілесних ушкоджень.

Правильно встановивши в судовому засіданні зазначені фактичні обставини справи, апеляційний суд та суд першої інстанції дали неправильну юридичну оцінку діям С., вказавши, що він за таких обставин заподіяв К. умисне тяжке тілесне ушкодження.

При цьому суд першої інстанції і апеляційний суд не взяли до уваги те, що К. прийшов на подвір'я до С. у нетверезому стані, що саме він вчинив сварку і допустив протиправні дії щодо С. та Г. — вдарив їх обох і вони змушені були ховатися в будинку.

Після цього К. продовжував свої дії — стукав у двері, погрожував С.

За таких обставин С., захищаючи охоронювані законом свої права та ін-тереси інших осіб від суспільно небезпечних посягань К., перевищивши межі необхідної оборони, наніс К. умисне тяжке тілесне ушкодження.

Не можна погодитися з висновками судів стосовно того, що К. на мо-мент нанесення йому С. тілесних ушкоджень припинив свої суспільно небез-печні посягання, і що С. це розумів.

Так, досліджені судами докази вказують на те, що К. знаходився на по-двір'ї будинку С., а вони і Г. сховалися від нього в будинку. К. намагався проникнути в будинок, стукав у двері, погрожував С. Взявши шланг, С., щоб припинити дії К., відчинив двері і майже зразу наніс К. удари шлангом по спині і голові. Як він пояснив, для нього не було очевидним, що К. при-пинив свої суспільно небезпечні дії. Ці його показання матеріалами справи не спростовані.

Зазначені обставини дають підстави зробити висновок, що С. перебував у стані необхідної оборони, але при цьому перевищив її межі, оскільки запо-діяння К. тяжкого тілесного ушкодження явно не відповідало небезпечності посягань і обстановці захисту.

У зв'язку з цим дії С. необхідно перекваліфікувати з ч. 1 ст. 121 КК Украї-ни на ст. 124 КК України і визначити йому покарання за цим законом.

Керуючись статтями 395—396 КПК України, колегія суддів Судової па-лати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу за-хисника К. задовольнила частково, вирок апеляційного суду Рівненської об-ласті від 15 лютого 2005 р. щодо С. змінила.

Перекваліфікувала дії С. з ч. 1 ст. 121 КК України наст. 124 КК Украї-ни і за цим законом призначила йому покарання у вигляді 1 року обмежен-ня волі.

У решті цей вирок залишила без зміни.

Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене у разі перевищення меж необхідної оборони, помилково кваліфіковано за ч. 1 ст. 121 КК України. Дії засудженої перекваліфіковано на ст. 124 цього Кодексу

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 квітня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. /Верх. Суд України. — К.: Вид. Дім «h Юре», 2007. — С. 270—272

(витяг)

Вироком Сокальського районного суду Львівської області від 28 січня 2004 р. засуджено: Г. за ч. 3 ст. 296 КК України на 2 роки позбавлення волі.

На підставі Закону України «Про амністію» від 11 липня 2003 р. Г. звільнено від відбування покарання. Ч. зач. 1 ст. 121 КК України на 5 років позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК України Ч. звільнено від відбування покарання з випробуванням та іспитовим строком терміном на 1 рік.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

Г. визнано винним у тому, що він 15 жовтня 2002 р., близько 13 год., перебуваючи в кафе, з хуліганських спонукань, виражаючи явну

неповагу до су-спільства, почав нецензурно висловлюватись на адресу продавця кафе — Ч. На неодноразові зауваження Ч. припинити хуліганські дії він не реагував, а почав словами принижувати її гідність і наніс їй удар ногою в ногу, внаслідок чого заподіяв їй легке тілесне ушкодження.

Ч. визнано винною у тому, що вона, припиняючи хуліганські дії Г., по-рожньою пляшкою нанесла йому удар у обличчя, чим заподіяла йому тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили непоправне знівечення обличчя.

У касаційному поданні прокурор, посилаючись на неправильне застосування кримінального закону, просить вирок суду змінити та перекваліфікувати дії Ч. з ч. 1 ст. 121 КК України на ст. 124 КК України і призначити покарання, передбачене санкцією цієї статті.

Заслухавши доповідача, думку прокурора, який підтримав касаційне подання, перевіrivши матеріали справи та ознайомившись з доводами подання, колегія суддів вважає, що воно підлягає задоволенню.

Висновок суду про доведеність вини Ч. у заподіянні Г. тяжкого тілесно-го ушкодження, що призвело до непоправного знівечення обличчя, підтверджується сукупністю доказів, зібраних у встановленому законом порядку, досліджених у судовому засіданні та належно оцінених судом, і є обґрунтованим.

Разом з тим, суд першої інстанції кваліфікував дії Ч. за ч. 1 ст. 121 КК України без урахування всіх обставин цієї справи.

З огляду на матеріали справи Г. цим самим вироком засуджено за вчинення хуліганства щодо Ч., яка припиняла його хуліганські дії.

Разом з тим, відповідно до закону кожна особа має право на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

Згідно з ч. 1 ст. 36 КК необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в зазначеній обстановці.

У справі встановлено, що Г. протягом тривалого часу порушував у кафе громадський порядок, а коли Ч. у черговий раз зробила йому

зауваження, він наніс їй удар ногою по нозі, а Ч. взяла зі столу пляшку і нанесла нею удар по обличчю Г.

За таких обставин Ч., яка припиняла хуліганські дії Г. і отримала удар по нозі, перебувала у стані необхідної оборони, але, вдаривши його пляшкою по обличчю, перевищила її межі, оскільки вони не відповідали небезпечності посягання.

У справі встановлено, що Г. на день скоєння злочину був неповнолітнім і не контролював свої дії внаслідок перебування його у стані алкогольного сп'яніння.

За таких обставин дії Ч. підлягають перекваліфікації з ч. 1 ст. 121 на ст. 124 КК України.

У зв'язку з перекваліфікацією дій Ч. на закон, який становить меншу су-спільну небезпечність, та з урахуванням даних про особу засудженої, раніше не судимої та яка позитивно характеризувалася, їй необхідно пом'якшити по-карання.

На підставі викладеного та керуючись статтями 395, 396 КПК України, колегія суддів Верховного Суду України касаційне подання заступника про-курора Львівської області задовольнила.

Вирок Сокальського районного суду Львівської області від 28 січня 2004 р. щодо Ч. змінила, перекваліфікувала дії з ч. 1 ст. 121 КК України на ст. 124 КК України і призначила їй покарання у вигляді 2 років виправних робіт за місцем її роботи з відрахуванням у дохід держави 20% заробітку. На підставі ст. 75 КК України Ч. звільнила від відбування покарання з випробуванням та іспитивним строком терміном на 1 рік.

^[1] Див. також: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. Офіц. вид. — К., 2006. — С. 22—25; 25—29; 48—50; Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд Украї-ни. — К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — С. 174—177; 553—556.